

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ УКРАЇНИ (МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ)

Бабенко А.Г., д.е.н., професор; Бондаревська К.В., к.е.н.

Дніпропетровська державна фінансова академія

У статті висвітлено особливості підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України на сучасному етапі його розвитку; визначено шляхи підвищення ефективності діяльності в галузі сільськогосподарського виробництва.

In the article it was reflected the features of entrepreneurial activity in agrarian sector of Ukrainian economy on the modern stage of it development; it was showed the ways of effective activity in the branch of agricultural production.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки особлива увага приділяється підприємницькій діяльності як основі для підвищення ефективності виробництва, в тому числі і у галузі АПК. Слід зазначити, що підприємство на сучасному етапі сприяє виявленню невикористаних резервів зростання продуктивності праці та інших економічних показників за рахунок орієнтації на кінцевий результат та впровадження останніх науково-технічних досягнень. Саме тому дослідження різних аспектів підприємницької діяльності набуває актуальності. При цьому подальший розвиток основних напрямів підприємства в аграрній галузі сприятиме вирішенню питань продовольчого забезпечення, зайнятості та безробіття, підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підприємницька діяльність як перспективна сфера економічного розвитку вивчалася багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами досить довгий період часу. Особливої уваги заслуговують наукові праці таких дослідників, як: В.В. Зіновчук, П.Т. Саблук, М.Й. Малік, П.М. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяк, Ю.О. Лупенко, В.Д. Халіков та інші [2-4, 6]. Окремі питання сучасної підприємницької діяльності в аграрній сфері розкриваються у монографії вищезгаданих вчених під назвою «Основи аграрного підприємництва».

Однак, певні аспекти розвитку підприємництва в галузі АПК потребують свого подальшого дослідження та конкретизації. Зокрема, виникає потреба у обґрунтуванні шляхів підвищення ефективності підприємницької діяльності в сучасному динамічному середовищі.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення особливостей розвитку підприємницької діяльності в сфері аграрного виробництва, зокрема в особистих селянських та фермерських господарствах, а також визначення подальших шляхів підвищення ефективності сільськогосподарської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі підприємницька діяльність в Україні набуває свого поширення. Цьому сприяє створення приватних підприємств, розвиток нових форм власності, зменшення державного впливу на діяльність суб'єктів господарювання та контролю за результатами їх діяльності. Крім того, діяльність господарюючих суб'єктів в Україні здійснюється на основі принципів забезпечення економічної багатоманітності та рівного захисту державою усіх суб'єктів господарювання; свободи підприємницької діяльності; вільного руху капіталів, товарів та послуг; обмеження державного регулювання економічних процесів; захисту національного товаровиробника; заборони неза-

конного втручання органів державної влади у господарські відносини [1].

Що ж являє собою підприємництво як напрям діяльності? За думкою дослідника В.Д. Халікова, підприємництво являє собою ініціативну, самостійну діяльність громадян та колективів, направлену на отримання прибутку та засновану на використанні всіх форм власності [6].

Згідно ст. 43 Господарського кодексу України, «підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [1]. Особливостями підприємницької діяльності в галузі АПК є самостійне здійснення процесу формування програми діяльності та залучення ресурсів (матеріальних, технічних, фінансових, трудових, земельних); вільний вибір методики ведення внутрішньовиробничих відносин та фінансових розрахунків; самостійний розподіл отриманим прибутком, що залишився після сплати податків, зборів та інших передбачених законодавством платежів.

Економічна діяльність в галузі аграрного виробництва наразі представлена досить широким переліком суб'єктів господарювання різних форм власності (рис. 1).

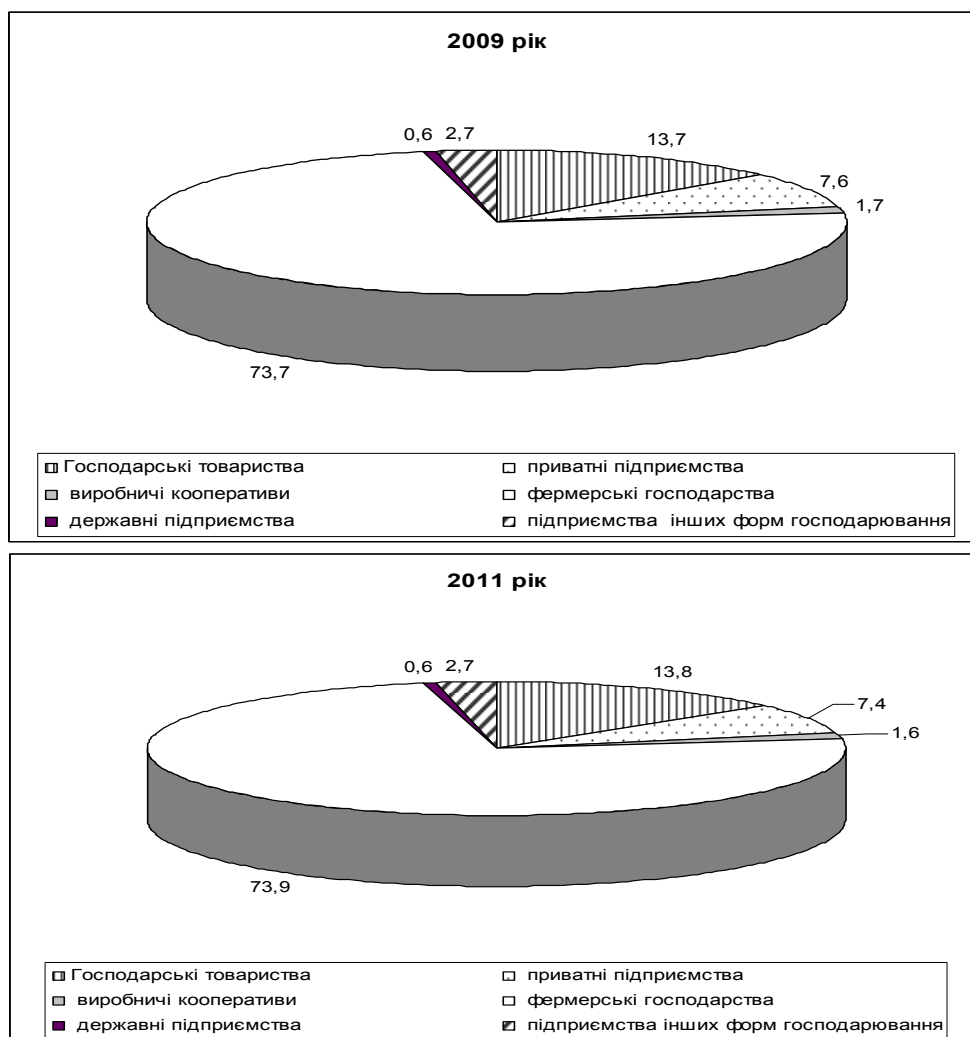

Рис. 1. Питома вага діючих суб'єктів господарювання у сільському господарстві України у 2009 р. та 2011 р., % (розраховано за даними Державної служби статистики України) [5]

У 2011 році структура видів підприємницької діяльності за формами власності залишилася практично незмінною у порівнянні з відповідними показниками 2009 року. Так, значну перевагу мають фермерські господарства, причому їх питома вага в загальній структурі дещо збільшилася (із 73,7 % у 2009 р. до 73,9 % у 2011 р.). Господарські товариства, які займаються сільськогосподарською діяльністю, а також приватні підприємства становили у 2011 році відповідно 13,8 % та 7,4 %. Питома вага останніх зменшилася у порівнянні з 2009 роком, що було пов'язане із банкрутством та переформуванням більшості з них.

Найменшу питому вагу в структурі видів основних суб'єктів господарювання мають державні підприємства (0,6 %) та виробничі кооперативи (1,6 %). Це явище можна пояснити наслідками структурної перебудови економіки України, яка розпочалася у 1990-х роках, переорієнтацією державної політики на розвиток фермерських та приватних господарств.

З метою подальшого аналізу особливостей підприємництва в Україні, нами була розглянута діяльність фермерських та особистих селянських господарств (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 1

Показники розвитку особистих селянських господарств України [5]

Показники	2009	2010	2011	2011 до 2009 (у %)
Загальна кількість господарств, тис. одиниць	4612,1	4540,4	4359,0	94,5
з них:				
господарств, які утримують худобу та птицю	3346,5	3267,2	3184,1	95,1
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	222,1	234,1	255,4	115,0
Площа земельних ділянок, тис. га	6560,5	6655,4	6458,1	98,4
у т.ч.:				
- для ведення особистого селянського господарства	2879,1	2873,9	2730,9	94,8
- для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2740,5	2841,8	2819,9	102,9
Чисельність худоби, тис. голів:				
великої рогатої худоби	2652,2	2454,2	2383,7	89,9
у т.ч.:				
корів	1804,0	1727,3	1676,8	92,9
свиней	3311,3	3319,3	3045,4	92,0

Протягом 2009-2011 рр. стан особистих селянських господарств дещо погіршився. Серед позитивних моментів варто відмітити лише збільшення обсягу сільськогосподарської техніки у власності селян (на 15 %). Стосовно інших показників варто відмітити наступні тенденції. По-перше, розвиток селянського сектору характеризується зменшенням кількості господарств, які

утримують худобу та птицю; по-друге, скороченням чисельності поголів'я великої рогатої худоби та свиней (відповідно на 10,1 % та 8,0 %). Відбулося скорочення площі земельних ділянок, призначених для ведення особистого селянського господарства та збільшення площ землі для ведення товарного виробництва, що свідчить про ринкову орієнтованість селян. Загальна кількість селянських господарств скоротилася на 5,5 %.

Стосовно розвитку фермерських господарств доцільно відмітити наступне (табл. 2).

Незважаючи на те, що загальна кількість фермерських господарств скорочується, відбувається процес так званого їх укрупнення (площа сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі, збільшилася на 20,9 %). Чисельність працівників має тенденцію до зменшення через заміщення живої праці автоматизованими засобами виробництва. Виробництво валової продукції протягом 2005 – 2011 рр. зросло на 98 %, особливо в галузі тваринництва, що позитивно вплинуло на реалізацію основних видів сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2

Показники розвитку фермерських господарств України [5]

Показники	2005	2010	2011	2011 до 2005 (у %)
Кількість фермерських господарств, одиниць	42 445	41 524	40 965	96,5
Чисельність працівників, осіб	133 534	98 400	99 858	74,8
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	3 661,2	4 290,8	4 345,9	118,7
в тому числі ріллі	3 492,6	4 161,9	4 221,9	120,9
Виробництво валової продукції сільськогосподарства, млн. грн.	8 177,5	11 965,8	16 192,5	198,0
в т.ч.				
продукції рослинництва	7 719,2	10 840,9	14 997,7	194,3
продукції тваринництва	458,3	1 124,9	1 194,8	260,7
Реалізація основних видів продукції, тис. тонн:				
зерно	3 344,9	3 772,7	4 639,8	138,7
насіння соняшнику	563,8	1 247,2	1 259,5	223,4
цукрові буряки	933,3	671,4	710,6	76,1
худоба на м'ясо, тонн:				
велика рогата худоба	12 236,0	10 239,4	13 752,2	112,4
свині	4 999,9	19 942,2	26 747,4	535,0
молоко, тонн	73 972,4	88 972,2	98 671,4	133,4

Одним із основних показників розвитку фермерських господарств є продуктивність праці, яка в даному випадку являє собою визначення обсягів виробництва валової продукції в розрахунку на одного середньооблікового працівника (рис. 2).

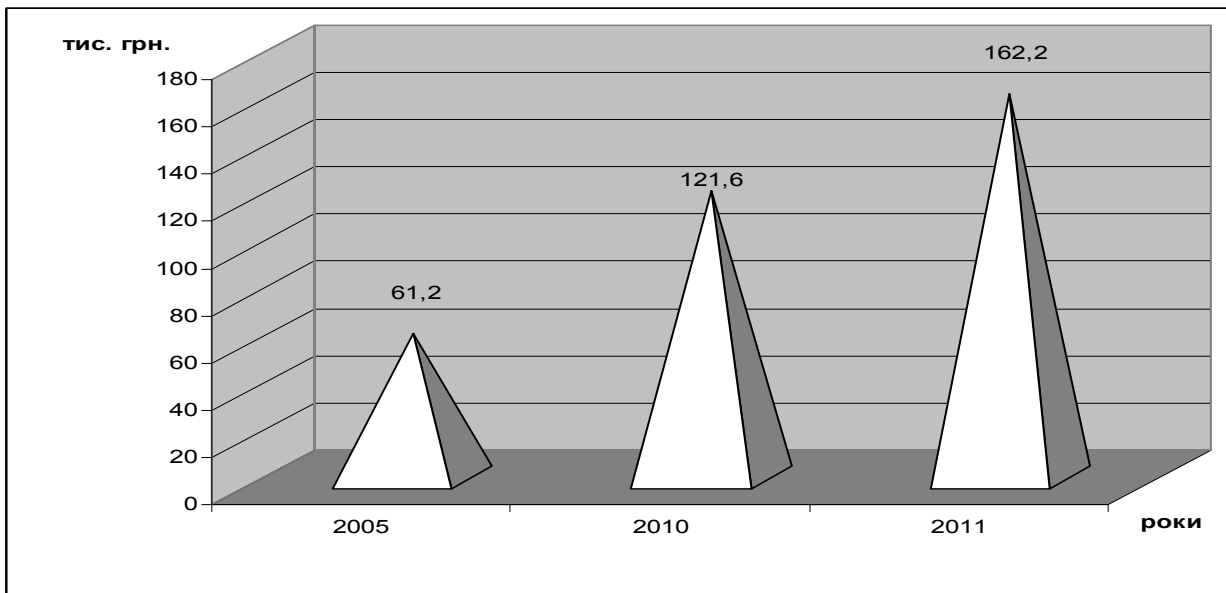

Рис. 2. Динаміка продуктивності праці у фермерських господарствах

Таким чином, протягом досліджуваного періоду продуктивність праці у фермерських господарствах зросла у 2,7 рази, що відбулося за рахунок збільшення обсягів виробництва та заміщення ручної праці механізованою.

Крім того, фермерська діяльність має високий рівень прибутковості та рентабельності (табл. 3).

Таблиця 3

Результати діяльності фермерських господарств України [5]

Економічні показники діяльності	2009	2010	2011	2011 до 2009 (у %)
Виручка від реалізації сільськогосподарської продукції, млн. грн.	8 096,9	10 585,8	13 644,3	168,5
в тому числі продукції рослинництва	7 491,8	9 847,0	12 592,2	168,1
продукції тваринництва	605,1	738,8	1 052,1	173,9
Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції, млн. грн.	1 567,5	2 588,8	3 415,9	217,9
в тому числі продукції рослинництва	1 549,7	2 575,8	3 386,3	218,5
продукції тваринництва	17,8	13,0	29,6	166,3
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	24,0	32,4	33,4	-
в тому числі продукції рослинництва	26,1	35,4	36,8	-
продукції тваринництва	3,0	1,8	2,9	-

Протягом досліджуваного періоду виручка від реалізації сільськогосподарської продукції зросла на 68,5 %; прибуток – у 2,2 рази. Фермерські господарства відрізняються високим рівнем рентабельності виробництва (33,4 %). Для порівняння: рентабельність державних підприємств становить лише 4,2 %.

За даними 2011 року найвищий рівень рентабельності має продукція рослинництва (36,8 %). Відповідний показник по тваринництву становить 2,9 %, що пов'язане, передусім, із високим рівнем повної собівартості виробництва тваринницької продукції, а також недосконалістю цінового регулювання стосовно основних видів продукції сільського господарства.

Таким чином, висока рентабельність фермерського господарювання, порівняно з підприємствами інших форм власності, свідчить про позитивні зрушення в галузі сільського господарства. Однак, слід зазначити про наявність невикористаних резервів подальшого підвищення ефективності підприємницької діяльності. З цією метою доцільно:

- забезпечити впровадження сучасних засобів ведення виробництва, зокрема, оновлення та розвиток матеріально-технічної бази;

- вдосконалити структуру посівних площ через впровадження ефективних сівозмін. Так, постійне вирощування соняшнику на одних ділянках протягом багатьох років та збереження високої питомої ваги його виробництва (36,4 % від усієї площі), призводить до зниження родючості угідь та врожайності сільськогосподарських культур;

- широке застосування органічних добрив разом із розширенням тваринницького комплексу;

- впровадження ефективних методів управління, організації та стимулювання праці, які сприятимуть зростанню зацікавленості працівників у результатах своєї діяльності.

Висновки. Результати дослідження засвідчили доцільність подальшого розвитку та підтримки такого напрямку підприємницької діяльності, як фермерське господарювання. Порівняно з підприємствами інших форм власності, фермерські господарства мають рівень рентабельності 34,2 %. Саме тому доцільним є подальше вдосконалення механізмів ведення виробництва з метою підвищення рентабельності до 45-50 %. Для цього слід забезпечити оновлення матеріально-технічної бази; вдосконалити структуру сівозмін; впроваджувати використання органічних добрив; вдосконалити систему управління та організації виробничих відносин.

Таким чином, подальший розвиток підприємницької діяльності в галузі АПК сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва в країні.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України - Редакція від 03.02.2013, підстава 5073-17 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

2. Макаренко П.М. Розвиток механізму державної підтримки особистих селянських господарств / П.М. Макаренко // Держава та регіони. - 2009. - №3. - С. 45-49.

3. Малік М.Й., Зіновчук В.В., Лупенко Ю.О. та ін. Основи аграрного підприємництва // За ред. М.Й. Маліка. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 582 с.

4. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – С. 74-104.

5. Сільське господарство України: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.

6. Халиков В.Д. Язык рынка / В.Д. Халиков. – М.: Инфра-М, 2002. – 480 с.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.